
Albert, Jean-Pierre. *Les oeufs du Vendredi saint dans le folklore français.* – Ethnologie française 14 nr. 1 (1984) p. 29-44.

Albert onderzoekt de geloofsopvattingen omtrent het ei, in het bijzonder het ei op Goede Vrijdag, in Zuidwest-Frankrijk op grond van door hem en anderen in de loop van de twintigste eeuw verzameld materiaal, aangevuld met vroegere gegevens uit de literatuur. In veel van deze voorstellingen heeft het ei, vaak in bedorven staat, een bijzondere kracht als geneesmiddel en magisch afweermiddel. Op bepaalde dagen, die worden beschouwd als ongeluks- of bederfdagen (zoals vrijdagen, Goede Vrijdag), is die kracht extra sterk. Dit geloof is volgens Albert de vertaling van de angst voor het bederf van het ei tijdens het uitbroeden.

Assion, Peter. *'Was Mythos unseres Volkes ist'. Zum Werden und Wirken des NS-Volkskundlers Eugen Fehrle.* – Zeitschrift für Volkskunde 81 nr. 2 (1985) p. 220-244.

De na de tweede wereldoorlog gevormde legende over Eugen Fehrle (1880-1957), die de vervolgte onschuld zelf zou zijn, wordt in dit artikel door Peter Assion doorgeprikt; hij beschrijft hoe Fehrle, in de jaren twintig met een leeropdracht volkskunde, in de jaren dertig met een professoraat en een leerstoel in Heidelberg, alles in het werk stelde om de volkskunde te enten op nationaal-socialistische ideeën.

Augustus, L. *Hebben de bokkerijdersbenden wel bestaan?* – Het land van Herle 35 (1985) p. 14-22, 36-44, 67-74; 7 ill.

Augustus is van mening dat er in de achttiende eeuw geen omvangrijke bokkerijdersbende in Zuid-Limburg bestaan heeft, maar dat deze mythe het resultaat is van de toenmalige rechtspraak, die door middel van foltering talloze onschuldigen tot bekentenissen van misdrijven bracht die ze nooit begaan hadden. De processtukken zijn dan ook ongeschikt om de werkelijkheid over de bokkerijders te achterhalen. Wil men een beeld krijgen van wat er werkelijk gebeurd is dan moeten langs een andere weg nuchtere feiten verzameld worden. Hij denkt aan een hernieuwd onderzoek op grond van de officiële getuigenverklaringen van de misdrijven die aan de processen voorafgingen. Tenslotte geeft hij een kritische bespreking van de belangrijkste literatuur die over de bokkerijders verschenen is.

Bausinger, Hermann. *Traditionale Welten. Kontinuität und Wandel in der Volkskultur.* – Zeitschrift für Volkskunde 81 nr. 2 (1985) p. 173-191.

Historici zijn tegenwoordig meer dan volkskundigen geneigd continuïteit in de volkscultuur te veronderstellen. Dat blijkt onder andere uit recente studies op het terrein van het

spraak, de vastenavond en het volksgericht. Wat de volkscultuur betreft constateert Bausinger een tendens om deze als een volledig autonoom verschijnsel te beschouwen, los van de elitaire cultuur. Hij betoogt dat volkscultuur op vele manieren door de elitaire cultuur wordt beïnvloed en dat dit proces niet louter negatief als vernietiging van de volkscultuur mag worden opgevat.

Belmont, Nicole. *Mythologie des métiers. A propos de 'Légendes et curiosités des métiers' de Paul Sébillot.* – Ethnologie française 14 nr. 1 (1984) p. 45-56; 7 ill.

Belmont probeert het oordeel van de tijdgenoten over de verschillende beroepen en ambachten en de mythische betekenis die zij eraan hechten af te leiden uit de anecdoten, zegswijzen, uitdrukkingen, moppen, afbeeldingen, volksverhalen enz. die door Paul Sébillot in zijn boek *Légendes et curiosités des métiers* (1895) zijn bijeengebracht. Zij kiest daaruit de ambachten die op het platteland worden uitgeoefend, maar niet tot de landbouw behoren: dat van de molenaar, wever, kleermaker, touwslager, houtbewerker, timmerman en smid.

Bennett, Gillian. *Heavenly protection and family unity: the concept of the revenant among elderly urban women.* – Folklore 96 nr. 1 (1985) p. 87-97.

Een onderzoek in 1981 onder 140 personen, overwegend oudere vrouwen, in Gatley, een voorstad van het Engelse Manchester, laat zien dat de meesten van hen ervaringen hebben gehad met ontmoetingen met gestorven familieleden en vrienden. Die ontmoetingen vinden plaats in crisissituaties, niet alleen ten gevolge van het overlijden van de betreffende geliefde persoon, maar ook bij ziekte en andere moeilijkheden. Soms bidt men tot de overledenen en vraagt om hulp. De geest in deze persoonlijke verhalen verschilt sterk van de revenant in de traditionele sagen. Hij is niet gebonden aan een bepaalde tijd of plaats, maar treedt op in crisissituaties van een bepaalde persoon, is minder materieel en wordt niet zozeer als een terugkerende dode opgevat als wel als een stille getuige die zich voortdurend in de nabijheid van de nabestaanden ophoudt en soms hulp verleent.

Blécourt, Willem de. *Tjaard Wiebo Renzo de Haan, 's-Gravenhage 25 augustus 1919-Oegstgeest 22 november 1983.* – Jaarboek van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden 1983-1984 (1985) p. 122-128.

In memoriam een omstreden volkskundige.

Blécourt, Willem de. *Het Groninger veldwerk van Tjaard W.R. de Haan.* – Driemaandelijks bladen 37 nr. 3 (1985) p. 95-117.

De Blécourt geeft een overzicht van de vertellers van wie De Haan in Groningen, Haren en Wagenborgen verhalen en liederen heeft genoteerd. Hij gaat hierbij uitvoerig in op de wijze waarop De Haan aan zijn verhalen kwam, hoe hij ze noteerde en (min of meer) bewerkte uitgaaf.

Brackman, W.L. *Een Hattems medisch vademecum uit de vroege zestiende eeuw.* – Volkskunde 86 nr. 2 (1985) p. 85-102.

Een recentelijk ontdekt zestiende-eeuws handschrift, afkomstig van (naar alle waarschijnlijkheid) een Hattemse chirurgijn, bevat vooral recepten tegen kwalen en andere ongemakken, maar ook prognose-methodes en een aantal zgn. vogelspreuken. Behalve een overzicht van de inhoud van dit manuscript wordt ook een dertigtal voorbeelden (met woordverklaring) gegeven.

Brekel, C.H.J. van den, en C.A.M. van den Brekel. *In de Staatse tijd trouwde men op zondag.* – De kleine Meierij 35 (1984) p. 83-89; 3 tab.

Het inschakelen van een computer bij een stamboomonderzoek in het Noordbrabantse Oisterwijk leidde tot de interessante ontdekking, dat de meeste huwelijken in deze plaats in de zeventiende en achttiende eeuw op zondag werden gesloten. De schrijvers proberen in dit artikel daarvan de achtergronden te achterhalen. Ze constateren m.b.v. secundaire literatuur dat in het begin van de zeventiende eeuw nog op elke dag van de week werd getrouwd, maar dat ten tijde van de Staatse overheersing (vanaf 1629) de zondag steeds meer favoriet werd. Pas na ongeveer anderhalve eeuw, nl. met de komst van de Fransen in 1794, vindt er weer een omslag plaats en na de invoering van de burgerlijke stand lijkt er op elke dag van de week weer even graag te worden getrouwd. Na 1850 valt echter de zondag af, want vanaf dat jaar is het gemeentehuis op zondag gesloten. De verklaring voor deze verschuivingen moet, volgens de schrijvers, eerder gezocht worden in de bijzondere politieke en kerkelijke verhoudingen in dit deel van Nederland sinds de zeventiende eeuw dan in de plaatselijke sociale en economische verhoudingen.

Bronner, Simon J. *The early movements of anthropology and their folkloristic relationships.* – Folklore 95 nr. 1 (1984) p. 57-73.

Bronner geeft een overzicht van de laat negentiende-eeuwse en vroeg twintigste-eeuwse stromingen in de antropologie en de invloed daarvan op de geschiedenis van het volkskundige denken. Ter sprake komen achtereenvolgens de evolutionaire, de historische, de psychologische en de functionele benadering.

Callède, Jean-Paul. *La sociabilité sportive. Intégration sociale et expression identitaire.* – Ethnologie française 15 nr. 4 (1985) p. 327-344; 13 ill.

Sport is een onderzoeksterrein dat nog weinig door de sociale wetenschappen bestudeerd is, terwijl er in de sportwereld tal van in de traditie verankerde ideeën, gedragingen en uitingsvormen leven. Callède wijst echter etnologisch onderzoek op dit gebied van de hand, indien dat uit zou gaan van stereotype denkbelden en uitdrukkingen over de verschillende sporten die in de samenleving algemeen aanvaard zijn. Hij meent dat het verenigingsleven van de sport bestudeerd moet worden in zijn relaties met thema's als sociale integratie en sport als middel tot het uitdrukken van identiteit. Deze benadering werkt hij in dit artikel globaal uit.

Chanaud, Robert. *Le chevalier, la fée et l'hérétique. Une ancêtre valentinoise de Mélusine, la dame du château de l'Épervier.* – Le monde alpin et rhodanien 13 nr. 2/3 (1985) p. 31-54; 7 ill.

Gervasius van Tilbury vermeldt in zijn *Otia Imperialia* (III, 57) een verhaal over een vrouw die telkens de kerk verlaat wanneer de priester het misoffer gaat brengen. Wanneer men haar eens tegenhoudt, verandert zij in een duivelse geest die de kerk gedeeltelijk vernielt. Chanaud probeert aan te tonen dat dit motief van het misoffer waarbij de vrouw niet aanwezig wil zijn, een antwoord is op bepaalde ketterse bewegingen in de twaalfde eeuw die de transsubstantiatie, de aanwezigheid van God in de hostie, ontkennen. Dit motief van de vrouw die voor het misoffer de kerk verlaat is volgens hem in die tijd toegevoegd aan het oudere verhaal over het huwelijk tussen een mens en een fee, waarvan een aantal versies uit die tijd bekend is (Melusine).

Chotard-Lioret, Caroline. *Correspondre en 1900, le plus public des actes privés ou la manière de gérer un réseau de parenté.* – Ethnologie française 15 nr. 1 (1985) p. 63-72.

De auteur heeft een verzameling van 11.400 brieven geanalyseerd die geschreven zijn door ongeveer tachtig verschillende personen aan een gegoed burger-echtpaar in Anjou tussen 1868 en 1920. Van deze correspondentie was 85% afkomstig van familieleden of verwanten. De belangrijkste functie van de briefwisseling blijkt te zijn geweest het in stand houden van een breed en gesloten familie-netwerk, waarvan de leden na 1860 steeds meer afwijkende beroepen kiezen, zich elders vestigen en huwelijken buiten de familiekring sluiten. Opvallend is de hoge frequentie waarmee men schreef en de afwezigheid van intimiteiten. De voornaamste onderwerpen waren dagelijkse bezigheden, gezondheid en verzoeken om diensten en raad, die vooral het contact met de buitenwereld betroffen. Dat een dergelijke zakelijke omgangsvorm tussen familieleden niet typerend was voor deze sociale groep blijkt uit de vergelijking met een andere, onlangs gepubliceerde familie-correspondentie uit dezelfde periode, die juist gekenmerkt wordt door de vrijheid waarmee persoonlijke en intieme zaken werden uitgewisseld.

Cole, John W. *Culture and economy in peripheral Europe.* – Ethnologia Europaea 15 (1985) p. 3-26; 3 kaarten.

Cole gaat dieper dan tot nu toe gebruikelijk was in op het onmiskenbare verband tussen politiek, economie en cultuur. Op de kaart van Europa onderscheidt hij binnen een ellips waarvan de uiteinden reiken van het zuiden van Finland tot in het noorden van Spanje een geïndustrialiseerd kerngebied, dat cultureel gezien tamelijk homogeen is en desondanks bestaat uit een aantal natie-staten waar het nationalisme in feite uitgevonden en tot aan de tweede wereldoorlog alleen maar versterkt is, dikwijls ten koste van de etnische diversiteit onder de eigen bevolking. In de min of meer agrarische randgebieden rondom dit kerngebied, met name in Zuid- en Zuidoost-Europa, zijn etnische bewegingen en verschillen bepalende factoren in het economisch proces. Cole geeft hiervan een aantal voorbeelden. Deze gebieden hebben zich vaak gedistilleerd uit een groter rijkverband (Ottomaans, Habsburgs). Het feit dat een aantal van deze landen nu tot het oostblok behoort is voor Cole aanleiding om ook het communisme, de Sovjet-republieken en de Russische satellietstaten in dit verband onder de loupe te nemen. In het 'proletarische internationalisme' (eufemisme voor Russische dominantie) bestaat officieel geen etnische diversiteit behalve wanneer het folklore betreft, maar zeker in de randstaten wordt een socialistisch nationalisme tot op zekere hoogte getolereerd, en voor het gehele gebied geldt dat, waar etnische en economische verschillen samengaan, dit steeds oorzaak is van politieke problemen. Cole gebruikt in dit artikel steeds het woord 'ethnicity', een niet gemakkelijk in het Nederlands te vertalen term waarvoor hij overigens ook geen sluitende definitie weet te geven omdat het begrip meestal een dekmantel is waaronder sociale verschillen en economische belangen schuil gaan.

Coumans, G. *Geld en geluk: de familie Van der Muelen in gezinshistorisch perspectief 1600-1800.* – Jaarboek Oud-Utrecht 1984 p. 99-120; 4 ill.

Coumans heeft de theorieën van de historici Ariès, Shorter en Stone, volgens welke de ontwikkeling van de familie naar het gezin als gesloten eenheid in de achttiende eeuw al in een vergevorderd stadium zou zijn, getoetst aan het zeventiende- en achttiende-eeuwse archiefmateriaal van twee Nederlandse regentenfamilies. Zij komt tot enige afwijkende conclusies, waarvan de belangrijkste is dat de familieband in Nederland, zowel in politiek en economisch als in sociaal en emotioneel opzicht, in deze periode nog sterk is, maar

dat die band de verhoudingen binnen het gezin en de individuele ontplooiing niet in de weg hoeft te staan.

Daalen, Rineke van. *Nauwbehuisd en dichtbevolkt. Gemeentelijke voorzieningen en klachten uit de burgerij, Amsterdam 1865-1920.* – Sociologisch Tijdschrift 12 nr. 2 (1985) p. 274-307.

Ten gevolge van bevolkingsgroei en stadsuitbreiding nam in Amsterdam in de tweede helft van de negentiende eeuw de zorg van de gemeentelijke overheid voor het wonen en de woonomgeving toe. Allerlei maatregelen tegen overlast, onhygiënische en onfatsoenlijke zaken werden getroffen, onder andere door de aanleg van waterleidingen, urinoirs, vuilnisstortplaatsen en het opstellen van bouw- en vestigingsvoorschriften. Een deel van de burgerij probeerde door middel van klachtenbrieven over misstanden druk uit te oefenen op de gemeente om tot dergelijke maatregelen over te gaan. Rineke van Daalen onderzoekt een aantal van deze brieven, die bewaard worden in het archief van Publieke Werken. De argumenten, die erin aangevoerd worden, zijn vooral bezorgdheid voor de gezondheid, hygiëne, goede zeden, de eigen status of die van de buurt.

Dahles, Heidi. *Polderdrijfjacht. Ruimtegebruik en sociale differentiatie onder jagers in Nederland.* – Sociologisch Tijdschrift 12 nr. 3 (1985) p. 446-477.

Op basis van interviews en literatuur geeft Dahles een analyse van het jagen in het algemeen en de polderdrijfjacht in Nederland in het bijzonder. De drijfjacht als liefhebberij kan gezien worden als een soort ritueel spel met een strikte rolverdeling, vaste spelregels, sancties, hiërarchische structuur, mise-en-scène, enz. Dit spel wordt gewoonlijk gespeeld door een select gezelschap van elkaar goed bekende deelnemers (jagers en drijvers). Ruimte voor introducees wordt echter opengehouden, want de onderliggende functie van deelname aan een drijfjacht is dat de deelnemers op deze schijnbaar informele wijze een breed scala van sociale relaties kunnen onderhouden dan wel aangaan en op hun waarde schatten. In laatste instantie wordt daarmee dan weer de eigen sociale identiteit getoetst. In de ruimtelijke organisatie van de drijfjacht weerspiegelen zich de sociale posities van de deelnemers, zowel die van buiten de jachtsituatie als de meer subtiele waardeonderscheidingen erbinnen (sportiviteit, vast schot, koelbloedigheid, e.d.). De schrijfster komt dan ook tot de slotsom: 'Als de ruimtelijke organisatie het idioom is waarin machtsverhoudingen tot uitdrukking komen, dan is een drijfjacht een ritueel waarin deze gedramatiseerd worden'.

Dollerup, Cay, Bengt Holbek e.a. *The ontological status, the formative elements, the 'filters' and existences of folktales. A discussion.* – Fabula 25 nr. 3/4 (1984) p. 241-265.

Een discussie over de verschillen tussen een in een bepaalde situatie verteld volksverhaal en de literaire versie van een dergelijk verhaal.

Edwards, Carol L. *'Stop me if you've heard this one'. Narrative disclaimers as breakthrough into performance.* – Fabula 25, nr. 3/4 (1984) p. 214-228.

Edwards onderzoekt de functie van inleidende opmerkingen van moppenvertellers waarin deze zich distantiëren van de inhoud van de moppen die ze gaan vertellen. Met dergelijke opmerkingen maken zij duidelijk dat ze een mop willen vertellen, trekken ze de aandacht van de toehoorders naar zich toe en dekken zij zich in tegen eventuele kritiek. Dit laatste is van belang om het vertellen van moppen, die vaak een agressieve tendens bezitten, zonder incidenten te doen verlopen.

Fine, Gary Alan. *The Goliath effect. Corporate dominance and mercantile legends.* – Journal of American Folklore 98 nr. 387 (1985) p. 63-84.

De verhalen over de gevaren die verbonden zijn aan het kopen en consumeren van moderne industriële producten hechten zich bij voorkeur aan grote ondernemingen. De frequentie waarmee de namen van deze firma's worden genoemd ligt hoger dan men op grond van hun marktaandeel zou kunnen verwachten. Fine noemt dat het Goliath-effect dat z'n oorzaak vindt in het wantrouwen van veel Amerikanen tegenover grote ondernemingen. Anderzijds speelt hier ook de verteltechniek een rol: het is immers effectief om gebeurtenissen op te hangen aan grote namen.

Gils, J. van. *Stilstaan bij het veertigjarig bestaan van de heemkundekring Ioannes Goropius Becanus.* – Nieuwsbrief [van de heemkundige kring 'Ioannes Goropius Becanus te Hilvarenbeek] nr. 12 (1985) p. 44-57; 4 afb.

Ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van de heemkundekring van Hilvarenbeek en Diessen (N.-Br.) gaat de schrijver in op de geschiedenis en vooral voorgeschiedenis van deze kring. Hij maakt daarbij gebruik van de verenigingsarchivalia en van Brabantse periodieken. Eerst beschrijft hij het maatschappelijk en geestelijk klimaat halverwege de vorige eeuw, ten tijde van het ontstaan van de Brabantse gedachte en de opkomst van de katholieke emancipatiebeweging. Daarna besteedt hij aandacht aan de belangrijkste exponenten van deze katholiek-regionalistische stromingen, zoals bv. de radicale Brabantistische groepering rondom het tijdschrift 'Brabantia Nostra', waaruit na de oorlog de stichting 'Brabants Heem' is voortgekomen. Exemplarisch is dan de motivering van het doel van deze nieuwe stichting (p. 51): 'de kennis van eigen heem moet (...) een tevredenheidsgevoel doen groeien en dus de (...) meer op avontuur gerichte uittocht naar de steden tegenhouden', alsook een middel zijn om de katholieke Brabander 'tot een krachtiger Christelijk leven te brengen met groter belangstelling voor zijn eigen omgeving en dus ook voor zijn eigen parochie'. De schrijver sluit zijn historisch overzicht af met een schets van de belangrijkste voormannen en hun verdiensten bij de oprichting en verdere ontwikkeling van de heemkundekring van Hilvarenbeek en Diessen. In een andere bijdrage (van de hand van W. Heffer, p. 65-72) in dit tijdschrift komt ook de voorgeschiedenis aan de orde van het geschied- en oudheidkundig museum van Hilvarenbeek, dat in dit jubileumjaar voor het eerst zijn poorten opent.

Goodwin, Marjorie Harness. *The serious side of jump rope. Conversational practices and social organization in the frame of play.* – Journal of American folklore 98 nr. 389 (1985) p. 315-330.

Er zijn onderzoekers die menen dat het spel aan volwassenen en kinderen de mogelijkheid biedt te ontsnappen aan de realiteit: in het spel bewegen zij zich in een andere wereld. Er zijn ook onderzoekers die beweren dat de realiteit in het spel wordt voortgezet of weerspiegeld. Achter de laatste schaarft zich Marjorie Harness Goodwin. Anderhalf jaar observeerde zij touwtjespringende meisjes in Philadelphia en kwam tot de conclusie dat de onderlinge verhouding tussen de meisjes (7 tot 12 jaar) zoals die in het dagelijks leven zichtbaar was in het spel niet veranderde. In haar artikel toont zij eveneens aan dat, in tegenstelling tot de heersende opvattingen daarover, meisjes wel degelijk onder het spelen kunnen argumenteren over het spel zonder dat dat daardoor wordt onderbroken. Nauwgezette bestudering van de wisselwerking tussen mensen of kinderen binnen de spelsituatie, en dan op grote schaal, kan volgens haar een basis vormen voor vergelijkende studies over het spel als spiegel van de verhoudingen binnen verschillende culturen.

Grunsky-Peper, Konrad. *Der volkskundliche Film – ein wissenschaftliches Stiefkind? –* Zeitschrift für Volkskunde 81 nr. 2 (1985) p. 245-254.

De auteur schetst de ontwikkeling van de filmdocumentaire als hulpmiddel en medium voor volkskundig onderzoek. Uit de didactische films, bedoeld voor vertoning op scholen, ontstonden in de jaren twintig wetenschappelijke films en documentaires. De eveneens in die jaren gegroeide 'beweging voor educatieve films' kwam na 1933 onder toezicht van de 'Reichsstelle für den Unterrichtsfilm'. In de daaropvolgende jaren werden de eerste volkskundige films geproduceerd, overigens altijd onder het niveau van de films die vanuit andere wetenschappelijke disciplines werden gemaakt; folklore en volksleven speelden in de nationaal-socialistische productie van officiële wetenschappelijke films en documentaires slechts een ondergeschikte rol. In het slot van het artikel gaat de auteur in op de volkskundige films die na 1945 zijn gemaakt.

Gueusquin, Marie-France. *Le guerrier et l'artisan. Rites et représentations dans la cité en France du Nord.* – Ethnologie française 15 nr. 1 (1985) p. 45-62; 12 ill.

Gueusquin vergelijkt de wijze waarop de reuzen uit zeven Noordfranse en Belgische steden worden voorgesteld in de verhalen – merendeels in de negentiende eeuw op initiatief van locale historische verenigingen ontstaan – met de manier waarop ze sinds de zeventiende eeuw in optochten worden uitgebeeld. Hoewel er een onderscheid te maken is tussen goede en slechte reuzen, stelt de schrijfster vast dat ze allen direct of indirect een rol hebben gespeeld bij de stichting of de verdediging van de stad waarvan ze het symbool zijn geworden en daarmee hebben bijgedragen aan het scheppen of herstellen van orde en rust. Zij komt tot de conclusie dat de presentatie van alle door haar bestudeerde reuzen, zowel in de verhalen als in de optochten, dezelfde functie heeft, nl. het symboliseren en idealiseren van de stad als economische, politieke en sociale orde.

Harf-Lancner, Laurence. *La métamorphose illusoire: des théories chrétiennes de la métamorphose aux images médiévales du loup-garou.* – Annales 40 nr. 1 (1985) p. 208-226.

In het achttiende boek van De Civitate Dei komt Augustinus tot de conclusie dat de demonen niet de macht hebben om een mens qua lichaam en geest in een dier te veranderen. Dat zou een aantasting van de macht van God betekenen. Zij kunnen volgens hem echter wel de illusie van een metamorfose wekken en daarmee de mensen bedriegen. Deze uitspraak is van grote invloed geweest op de opvattingen over metamorfose in de theologische geschriften en de literatuur van de middeleeuwen.

Hartinger, Walter. *Epochen der deutschen Volkskultur.* – Ethnologia Europaea 15 (1985) p. 53-92.

Omdat in de gangbare indelingen van de geschiedenis de volkscultuur nauwelijks of geen recht wordt gedaan presenteert Hartinger hier van het gebied dat momenteel tot de Duitse bondsrepubliek wordt gerekend en van de bewoners daarvan een overzicht van de cultuurgeschiedenis. Centraal daarin staat de volgens hem aan de menselijke cultuur immanente verandering, hetzij in snel, hetzij in langzaam tempo. Te beginnen vanaf de vijfde eeuw van onze jaartelling onderscheidt hij zes elkaar afwisselende periodes van relatief snelle veranderingen resp. van langzame ontwikkeling.

De vijfde en zesde eeuw vormen zo'n periode waarin veel gebeurt. Na de grote volksverhuizing worden de Germanen, tot dan toe bestaande uit veetelende halfnomaden, tot permanente bewoners die meer en meer tot de landbouw overgaan. Het sinds de tweede

eeuw teruglopende bevolkingsaantal van West-Europa neemt voor het eerst weer toe. Omvangrijke rechtscodificaties ontstaan ten gevolge van nieuwe maatschappelijke behoeften. Missionarissen uit gebieden die weinig last van de volksverhuizingen hebben ondervonden reizen rond om het volk te kerstenen.

Met de zevende eeuw begint een tijdperk van consolidatie. Diverse systemen worden ingevoerd om vrede te garanderen en de macht van de heersers veilig te stellen. Karakteristiek voor de komende eeuwen wordt het leenstelsel, waarvan juridische en sociale ongelijkheid de voornaamste kenmerken zijn. Over het Duitse gebied wordt een netwerk gelegd van burchten waarin rechtspraak en bestuur een onderkomen vinden en waar de afhankelijke bevolking goederen afgeeft en diensten uitvoert. De steden groeien in aantal; vanaf de elfde eeuw worden ze ommuurd. De leidende instantie op cultureel gebied (dichtkunst, muziek, bouwkunst, wetenschap) in deze tijd (zevende tot en met de twaalfde eeuw) is de Kerk, in casu de kloosterorden. Al in de achtste eeuw kende West-Europa een aanzienlijk aantal kloosters. Het waren monniken die cultuurrelicten uit perifere en andere gebieden (Latijnse taal, het schrift, het boekwezen, klassieke dichtkunst en recht) cultiveerden en/of bewaarden en die specifieke vaardigheden als de bereiding van wijn en bier en de bouw van watermolens doorgaven.

De permanente verandering komt weer in een versnelling in de dertiende en eerste helft van de veertiende eeuw. Een bevolkingsexplosie leidt tot een aanzienlijke toename van het aantal steden en markten. Een nieuwe rechtsstand ontstaat: die van de vrije stadsburgers. De culturele hegemonie wordt door de steden overgenomen, hetgeen ook voor de volkscultuur niet zonder gevolgen blijft. De windmolen, in de twaalfde eeuw in de Noordfranse-Nederlandse regio ontwikkeld, verbreidt zich in de daarop volgende eeuwen over het hele Duitse landschap en het spinnewiel wordt uitgevonden. Van de staats- en standenvorming en de daaruit voortvloeiende machtsstrijd tussen landheer enerzijds en adel, kloosterabten en vertegenwoordigers van de steden anderzijds blijft de landelijke bevolking uitgesloten.

De tijd tussen 1350 en 1750 geeft een beeld te zien van trage, langzame ontwikkeling, bijna een stilstand op lange termijn. In confessioneel opzicht wordt de Duitse bevolking gesplitst in twee resp. drie kampen. In de agrarische sector blijft alles bij het oude, afgezien van de nieuwe indeling van de woonruimten (splitsing in huiskamer – keuken – slaapkamer enz.) en de meerfunctionele huizenbouw (woning, veestalling, voorraadschuur enz. onder één dak) onder invloed van resp. de stedelijke huizenbouw (raadhuizen, patriciërshuizen) en een kundige timmermansstand die in de steden werd gevormd. Ook op andere terreinen doet de invloed van de stad zich gelden. De carnavalsoptocht, de St. Nicolaasoptocht en veel kerst- en nieuwjaarstradities verspreiden zich vanuit de stad, niet vanaf het land. Koffie en (nieuwe) voedselsoorten als brood, deegwaren (noedels) en salades raken ingeburgerd in grotere kringen.

Aan deze relatief rustige periode komt omstreeks 1750 een eind. De bevolking is dan zodanig gegroeid dat er niet meer voldoende voedsel beschikbaar is. Op alle mogelijke manieren wordt geprobeerd de landbouwproductie op te voeren. Alle nog niet ontgonnen grond wordt in gebruik genomen, de gemeenschappelijke gronden (Almende) worden verdeeld en in 1803 wordt ten gevolge van de secularisatie het aanzienlijke grondbezit van de kloosters te koop aangeboden. Een en ander leidt ook in de overige gebieden tot opheffing van de grondheerschappij, afschaffing van heerlijke rechten, verdwijnen van de laatste resten van horigheid, lijfeigenschap en verplichte diensten. De boer wordt vrij. In 1848 heeft dit proces zich voltrokken. De landbouw wordt in deze periode (1750-1850) ook geïntensiveerd door zomer- en wintergewassen te zaaien/planten en door bepaalde landbouwtechnieken te verbeteren. De aardappel wordt steeds meer verbouwd en gegeten.

Het is het eind van de soep-en-brij-tijd: koffie en brood, met zoet beleg sinds men zelf in de Napoleontische tijd suikerbieten ging verbouwen, worden algemeen; het volksvoedsel bestaat uit aardappels, brood en cichorei-koffie. Het resultaat van de opheffing der gilden door Napoleon en van de daaruit voortvloeiende ambachtvrijheid is dat de voormalige gildeleden gaan verpauperen. Zij zullen de eerste lichten vormen die in de fabrieken gaan werken. De steden groeien in omvang, de mobiliteit van de bevolking, ook binnen de steden, neemt toe. Vanaf het begin van de negentiende eeuw is de positie van de Kerk aan het wankelen; er vindt een secularisering in het denken plaats, met name in de katholieke gebieden.

Er wordt een begin gemaakt met de algemene leerplicht en daarmee met de alfabetisering van de bevolking. De mondelinge overlevering breekt langzaam af, ook in de volksmuziek; de muziek wordt steeds meer vastgelegd in gebruiksbundels en speelmanshandschriften. De geleerden 'ontdekken' de volkscultuur. In 1850 is de basis gelegd voor alles wat zich daarna gaat ontwikkelen: Hartinger beschouwt de zesde periode, de tijd na 1850 tot aan de huidige dag, als een periode van stabilisatie en consolidatie.

Henningsen, Ved Gustav. *Sort magi, spådomskunst og heksemishandling 1855.* – Folk og Kultur 1984, p. 75-84.

De Deense krant *Faeredlandet* bevat in de periode 1834-1882 berichten over processen tegen ca. 5.000 personen die beschuldigd werden van waarzeggerij, magie en mishandeling van heksen. Henningsen behandelt een drietal zaken uit 1855.

Herwaarden, J. van, m.m.v. A.I. Menalda-van der Hoeven. *Een Jerusalemreis in 1536. Reisverslag van Jan Hendrikszoon van Beveren.* – Nederlandse Historische Bronnen 5 (1985) p. 7-67; 1 ill., 1 krt.

Voorafgaand aan een integrale editie van de tekst wordt in het kort ingegaan op de herkomst van het handschrift, het handschrift zelf, het belang van het reisverslag, de reiskosten en de achteruitgang van de Jerusalembedeavaart.

Heugten, Wiro van. *Hagelkruisen in West-Duitsland, Nederland en Vlaanderen.* – Jaarboek Zannekin 7 (1985) p. 71-82; 5 ill.

Oorsprong, typen en voorkomen van hagelkruisen, met verspreidingskaart.

Ilomäki, Henni. *Elli Kaija Köngäs Maranda (1932-1982).* – Fabula 25 nr. 1/2 (1984) p. 115-117.

In memoriam.

Ingersoll, Sheila Most. *Differences in content and outlook between English folk rhymes and tales.* – Folklore 95 nr. 1 (1984) p. 38-53.

De schrijfster heeft inhoud en wereldbeeld van 850 Engelse volksrijmpjes en 97 Engelse volksverhalen met elkaar vergeleken. Daaruit blijkt dat de rijmpjes een realistische visie op de werkelijkheid hebben en alledaagse problemen van gewone mensen behandelen en dat de verhalen een idealistische en fantastische heldenwereld laten zien. De verklaring voor deze tegenstellingen moet volgens haar niet gezocht worden in een verschil in auteurschap, publiek of overleveringswijze, maar in de verschillende vertelsituaties.

Jansen, Herman. *Het kinderfeest op Koninginnedag in Meppel 1891-1945.* – Oud Meppel 7 nr. 3 (1985) p. 39-52; 12 ill.

Aan het eind van de negentiende eeuw, toen er nog geen leerplicht bestond, werd door de 'Vereeniging tegen Schoolverzuim' in Meppel jaarlijks een schoolfeest gehouden voor kinderen die minder dan tien maal afwezig waren geweest. Na de invoering van de leerplicht in 1900 werd besloten dit feest, dat reeds eind augustus gevierd werd, voortaan te geven ter gelegenheid van de verjaardag van de koningin. Aan de hand van het notulenboek van de vereniging en van kranteberichten geeft de auteur een kort overzicht van de viering van deze kinderfeesten tot aan de tweede wereldoorlog.

Karsemeijer, H.N., en G.A. Overeem. *Duifhuizen in Nederland.* – Bulletin KNOB 84 nr. 4 (1985) p. 220-230; 20 ill.

Duifhuizen, die van de dertiende tot de negentiende eeuw een economische functie hadden (voor het vlees of de mest van de duiven) en in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw dienden als statussymbool voor welgestelden, hebben thans, nu het houden van duiven een sport is geworden en de dieren in hokken worden verzorgd, hun functie verloren. De auteurs geven een zo compleet mogelijke inventarisatie van de 51 nog bestaande duiventorens en -tillen, die dateren uit de zestiende tot twintigste eeuw en zich overwegend bevinden in het midden en oosten van het land. Van andere, meer talrijke, typen verblijven zoals duivenslagen (gaten in een gevel of muur met een nestruimte daarachter) geven zij enkele voorbeelden.

Kildegard, Bjarne. *Unlimited memory. Photography and the differentiation of familial intimacy.* – Ethnologia Scandinavica 1985 p. 71-89; 9 afb.

In dit artikel wordt geprobeerd vier dingen met elkaar in verband te brengen: kindersterfte in de vorige eeuw, het gebruik om overleden kinderen te portretteren, de opkomst van de familiefotografie, en de Victoriaanse tijd in het algemeen met haar expansieve zowel als individualiserende tendenties. De schrijver maakt dan aannemelijk dat tegen de achtergrond van deze samenhang het accent in de kinderfotografie noodzakelijk moest liggen op het fotograferen van het overleden kind. Dit in tegenstelling tot de tegenwoordige tijd, waar juist alle aandacht zich concentreert op de geboorte. Kildegard baseert zich op autobiografische getuigenissen en andere literatuur, en op bewaard gebleven rouwfoto's.

Kloek, J.J., en W.W. Mijnhardt. *Het lezerspubliek als object van onderzoek. Boekaanschaf in Middelburg in het begin van de negentiende eeuw.* – De nieuwe taalgids 79 nr. 1 (1986) p. 14-32.

Om het leesgedrag in vroeger tijd te bestuderen zijn de auteurs bezig met het bewerken van de klantenboeken van een Leidse en een Middelburgse boekhandelaar (het eerste met achttiende- en negentiende-eeuwse gegevens, het tweede met gegevens vanaf 1801). In dit artikel bespreken ze de voor- en nadelen die er aan een dergelijke bron kleven en presenteren ze de eerste resultaten van het onderzoek: een systematische analyse van het klantenboek van de Middelburgse boekverkoper Van Benthem tussen 1801 en 1815.

Korf, Jan. *Het voorspel van het opus magnum van Brandts Buys en andere beelden uit de prenatale jaren van SHBO.* – Jaarverslag 1984 [van de] Stichting Historisch Boerderij-onderzoek (1985) p. 28-52; 11 ill.

Brandts Buys behoorde tot een generatie van architecten die, bekommerd om wat er verloren ging, zich inspanden om het historisch boerderijenbezit vast te leggen en bij de nieuwbouw een vorm te vinden die aansloot bij het verleden. De oprichting van de Stichting Historisch Boerderij-onderzoek in 1960 kan men zien als een van de directe resultaten van hun bemoeienissen. Korf schetst in dit artikel hun denkbeelden, waarbij hij behalve aan Brandts Buys ook uitvoerig aandacht besteedt aan een andere vertegenwoordiger van die richting, Jan Jans. Hij doet dat genuanceerd, maar ook met sympathie, waardoor zijn artikel een betrouwbaar en goed gedocumenteerd hoofdstuk uit de (nog niet geschreven) geschiedenis van het Nederlandse boerderij-onderzoek is geworden.

Lautman, Françoise. *Fête traditionnelle et identité locale. Rêve? ... ou recherche d'équilibre politique?* – Terrain 5 (1985) p. 29-36; 9 ill.

In het stadje Saint-Junien (niet ver van Limoges), dat een hoge mate van onkerkelijkheid kent, wordt desondanks met groot enthousiasme van de bevolking om de zeven jaar een processie gehouden met de relieken van de plaatselijke heiligen. De inzet van de bevolking heeft men willen verklaren uit een afname van godsdienstige gevoelens en uit een opbloei van het lokaal patriotisme vanaf met name het midden van de jaren zeventig. De schrijfster meent dat deze verklaring niet geheel toereikend is. Gevoelens van verbondenheid met de eigen plaats bestonden immers ook in meer godsdienstige tijden. Zij meent veeleer dat de processies en de langdurige voorbereidingen daartoe aan stadgenoten met verschillende politieke of levensbeschouwelijke opvattingen de gelegenheid bieden elkaar in ongedwongen sfeer te ontmoeten.

Lehmann, Albrecht. *Erzählen im Gefangenenlager. Über Formen und Funktionen des Erzählens in einer extremen Lebenssituation.* – Fabula 25 nr. 1/2 (1984) p. 1-17.

Ca. 3,2 miljoen Duitse soldaten zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog in Russische krijgsgevangenenkampen terechtgekomen. Ze leefden daar vooral tot 1946/7 onder zeer barre omstandigheden. De laatsten kwamen in 1956 vrij. Van hen bestaan talrijke autobiografische berichten. Op grond hiervan is Lehmann nagegaan welke functie het vertellen voor deze mensen had en over welke onderwerpen verteld werd. Het belangrijkste onderwerp van gesprek in de Russische kampen was het eten. Men vertelde o.a. over het lekkere eten thuis, over het vele eten dat een groepje krijgsgevangenen onverwacht van de Russische bevolking zou hebben gekregen, de maaltijden die men bij thuiskomst zou nuttigen enz. Het eten hield de hongerige geesten voortdurend bezig. Er werden receptenboeken samengesteld, cursussen gegeven over de manier waarop een beschaafd mens behoort te eten en er ontstond een zeker ritueel rond het eten. Daarnaast werden er in hoofdzaak verhalen verteld over de woonplaats, het gezin en het beroep. Al die verhalen dienden er in wezen toe, de moed er in te houden. In de Russische kampen werd nauwelijks over het nationaal-socialisme en over godsdienst gediscussieerd. Alle kampen kenden hun meestervertellers: universele vertellers, maar ook specialisten die zich beperkten tot een bepaald thema, zoals sport, film, operette. Daarnaast waren er steeds de geruchtenmakers.

Lipp, Wolfgang. *Magie – Macht und Gefahr. Zur Soziologie des Irrationalen.* – Archiv für Kulturgeschichte 66 nr. 2 (1984) p. 389-423.

In dit artikel wordt in kort bestek een cultuursociologische theorie ontwikkeld over het verschijnsel 'magie'. Om te beginnen is magie geen cultuurvreemd element, noch iets

'van vroeger'. Magie is, volgens de schrijver, iets van alle culturen en alle tijden, is bv. in onze moderne westerse cultuur meer dan ooit geïntegreerd in alle gebieden van ons bestaan. Magie moet dus niet als analytische constructie gezien worden, maar als concreet cultuurverschijnsel, te definiëren in het psychologische vlak als 'hang naar het niet-rationele', en in het cultuursociologische vlak als 'verzonken maar activeerbaar in ons bestaan geïntegreerd moment dat zich zichtbaar maakt in een met de heersende culturen steeds meegroeiend symboolcomplex'. Behalve op de verschijningsvormen, de functies en de veranderingen erin gaat Lipp vooral in op de cultuursociologische betekenis van magie. Het verschijnsel treedt bij voorkeur op in tijden van crises of, zoals Lipp het formuleert, in omstandigheden die door sociale differentiatieprocessen onder druk staan en waar rationele integratiemechanismen zoals bv. de economie en de wetenschap nog niet (of niet langer meer) in staat zijn de verbrokkeling in tegengestelde levenssferen tegen te gaan. Magie vult dan a.h.w. dat vacuüm op en brengt de eenheid weer tot stand, zij het op een niet-rationele manier. Volgens deze redenering moet de tijd van de heksenvervolgingen dan ook gezien worden als de periode waarin de moderne rationeel-culturele processen nog in het stadium der geboorteweëen verkeerden. De sterk groeiende rationalisering en differentiëring van het leven vanaf het begin van de Nieuwe Tijd dreigden namelijk de eenheid van geloven, denken en handelen te verstoren. Dus nam men, bij gebrek aan alternatieven, zijn toevlucht tot magische oplossingen.

Lixfeld, Hannjost. *Witz und soziale Wirklichkeit. Bemerkungen zur interdisziplinären Witzforschung.* – Fabula 25 nr. 3/4 (1984) p. 183-213.

Naar aanleiding van twee moppen over moslems van de conferencier Rudi Carrell in een televisieshow zet Lixfeld uiteen dat de inhoud van moppen niet los gezien kan worden van de sociale werkelijkheid. Deze komt men niet op het spoor door alleen teksten te analyseren. Hiertoe zullen ook het culturele milieu waarin de moppen functioneren, de bedoelingen van de vertellers en de reactie van de toehoorders onderzocht moeten worden.

Löfgren, Orvar. *Wish you were here! Holiday images and picture postcards.* – Ethnologia Scandinavica 1985, p. 90-107; 15 ill.

In deze korte notitie wijst de auteur op de waarde van ansichtkaarten als bron voor de kennis van de opvattingen die in verschillende sociale lagen in de westerse wereld leven over de wijze van vakantiebesteden. De kaarten met foto's van een fraai landschap of een zonsondergang tonen het verlangen van de stedelijke burgerij naar een interessant reisdoel en naar stilte en rust. De getekende kaarten met bv. uitzonderlijk dikke dames in badpak en in merkwaardige poses weerspiegelen de wens van de arbeidersklasse naar eenvoudig vertier. In het bestaan van beide typen kaarten kan men volgens de auteur een afspiegeling zien van de spanningen tussen sociale klassen: de getekende kaarten, die het vakantie-ideaal van de middenklasse als het ware belachelijk maken, worden door deze groepering weer als vulgair beschouwd. De auteur stipt aan dat het ontstaan van de verschillende denkbeelden over de vakantie samenhangt met maatschappelijke ontwikkelingen. In enigszins gewijzigde vorm verscheen dit artikel eveneens in het Sociologisch Tijdschrift 12 nr. 1 (1985) p. 163-176.

Maarleveld, R.A.P. *Amersfoortse begrafenissen in de jaren 1650-1795.* – Flehite 16 nr. 2 (1984) p. 22-29; 8 ill.

Dit artikel geeft, net zoals het artikel in Skript (zie hieronder), een samenvatting van de doctoraalscriptie van Maarleveld.

Maarleveld, Reinard. *Veranderend begrafenisritueel in de jaren 1650-1795.* – Skript 7 nr. 2 (1985) p. 67-76.

De boedelinventaris wordt nu ook ontdekt als bron voor de bestudering van begrafenisgebruiken (zie boekbespreking van Gittings elders in dit nummer). In Nederland heeft Maarleveld de 'doodschulden', zoals ze in de Nederlandse boedelinventarissen meestal worden genoemd, gebruikt voor zijn doctoraalscriptie over de Amersfoortse begrafenissen tussen 1650 en 1795. Naast de doodschulden waren ook de kerkrekeningen en devote literatuur, voornamelijk lijkpredikaties uitgesproken bij de dood van een predikant, bronnen bij deze studie. Maarleveld constateert in de door hem bestudeerde 150 jaar twee grote veranderingen. In de jaren 1720-1730 worden de verschillende wijzen van begraven geformaliseerd, er zijn daarna nog slechts vijf mogelijkheden waaruit gekozen kan worden. Enige tijd later, na 1750, worden, voornamelijk bij de hogere standen, de mogelijkheden om rouw te tonen vergroot. De rouwkleding wordt overdadiger, in plaats van een groefbidder verschijnen er nu ook allerlei andere functionarissen (uitzetter, voorgangers, portiers) en tenslotte komen gedrukte doodbriefjes in de plaats van met de hand geschreven rouwbrieven. In de devote literatuur valt een daarmee parallele ontwikkeling waar te nemen, verdriet neemt als centraal thema de plaats in van verzoening en berusting.

Margry, P.J. *Onze Lieve Vrouw van Haarlem. Een 20e-eeuwse opleving van een oude devotie.* – Haarlem Jaarboek 1984 p. 26-45; 9 ill.

Geschiedenis van de Maria-verering in Haarlem naar aanleiding van een laat-middeleeuws mirakelbeeld, voornamelijk in stand gehouden door clerus en kerkelijke instanties. Pas tijdens de tweede wereldoorlog maar vooral na de inval van de Russen in Hongarije in 1956 ontstaat iets als spontane volksdevotie; sinds 1956 wordt jaarlijks een stille omgang gehouden.

Meili, David. *Hexen und ihre Bücher.* – Schweizerisches Archiv für Volkskunde 81 nr. 1-2 (1985) p. 79-85.

Meili bespreekt een aantal recente boeken over hekserij en gaat hierbij in op enkele belangrijke thema's: het verband tussen heksenvervolging en boekdrukkunst en, later, de invloed van wetenschappelijke literatuur over hekserij op het verschijnen van de heksencultus. Rond 1975 wordt het thema hekserij zeer populair in sommige feministische kringen. Gebruik makend van wetenschappelijke literatuur propageren ze een heksbeeld dat nogal bezijden de waarheid staat, maar uitstekend functioneert ter bevestiging van de eigen identiteit. Dit gecorrumpeerde heksbeeld zou je gezonken cultuurgoed kunnen noemen, maar dan wel in het bezit van een kleine elite subcultuur en niet van de gehele bevolking.

Mohrmann, Ruth-E. *Wohn- und Lebensverhältnisse in Quakenbrück nach 1800. Raumnutzungsmuster und soziale Unterschiede.* [In:] *Quakenbrück. Von der Grenzfestung zum Gewerbezentrum*, Hrsg. von Horst-Rüdiger Jarck. Quakenbrück 1985, p. 230-254; 13 tab., 1 graf.

Een onderzoek naar de huisinrichting en huisindeling van de verschillende sociale groepen en beroepsgroepen in Quakenbrück, een klein stadje bij Osnabrück, dat door een Duitse reiziger in het begin van de negentiende eeuw om zijn elegantie met de Hollandse stadjes vergeleken wordt. De schrijfster komt, op grond van 116 boedelbeschrijvingen (1795-1875), tot genuanceerde conclusies, vooral wat betreft de verschillen in de huisinrichting van de belangrijkste sociale groepen, die op verschillen in zowel hun economische positie als in mentaliteit terug lijken te gaan. Zij waarschuwt impliciet voor te snelle generalisatie en pleit voor microanalytisch onderzoek.

Muchembled, Robert. *L'autre côté du miroir: mythes sataniques et réalités culturelles aux XVIIe et XVIIIe siècles.* — Annales 40 nr. 2 (1985) p. 288-305.

Muchembled gaat nog eens in op de oorzaken van de heksenvervolging. Voorwaarden zijn natuurlijk het geloof in de mythe van de heksensabbath, een centraal gezag dat zijn invloed wil uitbreiden en de bereidwillige medewerking van lokale ambtenaren. Maar zelfs als aan deze voorwaarden wordt voldaan blijken er, zoals een vergelijking tussen enige gebieden in de Zuidelijke Nederlanden (Vlaanderen en Henegouwen aan de ene en Artois aan de andere kant) laat zien, aanmerkelijke verschillen te bestaan in vervolgingsintensiteit. Volgens Muchembled is dat het gevolg van de houding van de lokale bevolking, die in het ene geval bij hekserijbeschuldigingen de hulp van de autoriteiten inriep en in het andere geval de zaken intern oploste. Aan deze verschillen liggen sociaal-economische oorzaken ten grondslag. In Vlaanderen en Henegouwen waar met de autoriteiten werd samengewerkt waren de traditionele verhoudingen verstoord door een grote bevolkingstoename aan het begin van de zeventiende eeuw, die er samen met economische veranderingen voor zorgde dat de sociale tegenstellingen enorm toenamen.

Müller, Jan-Dirk. *Volksbuch/Prozaroman im 15./16. Jahrhundert. Perspektiven der Forschung.* — Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur. Sonderheft Forschungsreferate 1 (1985) p. 1-128.

Müller geeft een overzicht van het gedurende de laatste vijftien jaar verrichte onderzoek betreffende volksboek en prozaroman in de vijftiende en zestiende eeuw in Duitsland. Dit onderzoek richt zich op de problemen in verband met de auteurs, de edities, het publiek, de inhoud en de functies van het genre. Aan het artikel is een lijst van ca. 200 titels toegevoegd.

Nierenberg, Jess. *'Ich möchte das Geschwür loswerden'. Türkenhass in Witzen in der Bundesrepublik Deutschland.* — Fabula 25 nr. 3/4 (1984) p. 229-240.

Nierenberg geeft een opsomming van een aantal agressieve turkenmoppen, maar gaat nauwelijks in op de situatie waarin ze verteld werden en de mening van de vertellers en toehoorders over Turken.

Ottenjann, Helmut. *Anschreibebücher als ergänzendes Quellenmaterial zur Produktion und Konsumtion handwerklicher Erzeugnisse. Möglichkeiten und Grenzen der Interpretation, aufgezeigt am Beispiel einiger Tischler-Rechnungsbücher.* — Kieler Blätter zur Volkskunde 17 (1985) p. 85-123.

Dat rekeningenboeken van ambachtswerkplaatsen een belangrijke bron zijn voor het onderzoek naar de materiële cultuur (bijv. het meubelonderzoek) laat Ottenjann zien

aan de hand van de in de perioden 1825-1909 en 1840-1940 gevoerde boekhoudingen van twee meubelmakerijen uit de Noordwestduitse dorpen Badbergen bij Osnabrück en Bakum in de omgeving van Oldenburg. Deze boeken bevatten gedetailleerde gegevens over de klanten en over de aan hen geleverde produkten. Daar ze over een lange periode zijn bijgehouden en uit twee verschillende culturele gebieden stammen, geven ze inzicht in de verschillen en veranderingen in klantenkring, wooninrichting, meubelmode en smaak bij verschillende sociale groepen, het ontstaan van innovaties en het economisch verloop van de bedrijven. Rekeningenboeken kunnen gegevens uit andere bronnen (bijv. boedelbeschrijvingen of realia) aanvullen of corrigeren. Voorbeelden hiervan zijn dat dorpsnotabelen, die gericht waren op de stedelijke woonmode, hun meubelen niet in de stad betrokken, zoals men wel heeft aangenomen, maar bij de dorpsmeubelmaker, en dat met het uit de mode raken van de eikehouten kist landelijke meubelmakerijen niet ophielden te bestaan, maar dat zij overschakelden op nieuwe typen meubelen en nieuwe materialen.

Otterloo, Anneke H. van. *Voedzaam, smakelijk en gezond. Kookleraressen en pogingen tot verbetering van eetgewoonten tussen 1880 en 1940.* – Sociologisch tijdschrift 12 nr. 3 (1985) p. 495-542; 2 ill.

Voor de bestudering van de veranderingen die zich in de laatste eeuw in de Nederlandse eetgewoonten hebben voltrokken, heeft Van Otterloo onderzoek gedaan naar de achtergronden en opvattingen die aan het kookonderwijs ten grondslag lagen en naar de voorschriften van dit onderwijs op het gebied van koken en eten. Daarbij heeft ze niet alleen archiefmateriaal, kookboeken en andere literaire bronnen gebruikt, maar ook vraaggesprekken gevoerd met (oud-)huishoudleraresen. Het kookonderwijs was voornamelijk gebaseerd op gezondheidsargumenten, die het aan de medische wetenschappen ontleende. Doordat men ernaar streefde de voeding door rationalisering in het belang van de volksgezondheid te verbeteren en zich daarbij ook van morele argumenten bediende, is het kookonderwijs een instrument van het beschavingsoffensief geweest, al speelden de emancipatiegedachten van de vrouwenbeweging van het begin af ook een rol.

Pettitt, Thomas. *'Here comes I, Jack Straw': English folk drama and social revolt.* – Folklore 95 nr. 1 (1984) p. 3-20.

Enkele onderzoekers, o.a. Yves-Marie Bercé in zijn boek *Fête et révolte* (Parijs 1976), menen dat uitingen van maatschappelijk protest in het verleden soms de vorm aannemen van gebruiken bij het volkstoneel of tijdens traditionele feestelijkheden. De auteur van dit artikel meent daarentegen dat nog veel meer historisch onderzoek nodig is, zowel naar de vorm van protestbewegingen als naar die van traditionele vermakelijkheden, vóór men tot het vaststellen van een overeenkomst tussen beide mag overgaan. Hij licht zijn standpunt toe met enkele Engelse voorbeelden uit de veertiende tot en met de negentiende eeuw.

Poortinga, Y. *Fertelmienskip en -gelegenheid op it Surhústerfean.* [In:] *Miscellanea Frisica. In nije bondel Fryske stúdzjes*, ûnder redaksje fan N.R. Árhammar [e.a.]. Assen 1984, Van Gorcum. (Fryske Akademy, nr. 634), p. 485-493.

Poortinga heeft bij zijn onderzoek naar de persoon van de legendarische leugenverteller Jan Hepkes Wouda (1862-1939) uit Surhuisterveen tal van gegevens van ca. 40 informanten gekregen over de vertelgelegenheden in het begin van deze eeuw in de Friese Wouden, met name die waarbij Wouda betrokken was.

Pot, Marie-Dominique. *Noir, blanc, gris, rouge. La symbolique des couleurs à l'usine.* – Ethnologie française 15 nr. 4 (1985) p. 369-382; 5 ill.

De kleuren die werknemers in hun directe werkomgeving ervaren, wijken vaak af van de kleuren die in werkelijkheid te zien zijn. Pot vermeldt enkele associaties van werknemers uit een wapenfabriek bij een aantal kleuren. De eerder geconstateerde discrepantie, die volgens haar een sociale achtergrond heeft, zou onder meer te maken hebben met de noties van kleuren die men in zijn jeugd verkregen heeft. Hoewel ze er nog geen diepgaand onderzoek naar gedaan heeft, meent ze dat ondernemers bij het kiezen van kleuren in de werkruimtes hier meer rekening mee zouden moeten houden.

Ramakers, Yvonne. *Kromme Rijnse vrouwen.* – Tussen Rijn en Lek 19 nr. 3 (1985) p. 1-33; 5 afb.

Op grond van veertien interviews met acht boerinnen en zes landarbeidersvrouwen afkomstig uit het gebied van de Kromme Rijn tussen Utrecht en Wijk bij Duurstede geeft de schrijfster een ideaaltypisch beeld van beide categorieën plattelandsvrouwen en haar leef- en werkomstandigheden in de jaren twintig en dertig in dit gebied. Vooral besteedt ze aandacht aan de factoren arbeid, moederschap en seksualiteit, zowel in de huwelijkse als voorhuwelijkse belevingswereld van deze vrouwen. Het geheel wordt geplaatst tegen de achtergrond van de sociaal-economische verhoudingen van het Kromme-Rijngebied, dat in deze periode vooral een vee- en fruitgebied was met een voor tweederde katholieke bevolking. De interviews zijn afgenomen in het kader van een projectgroep vrouwengeschiedenis aan de R.U. Utrecht.

Rumpf, Marianne. *Rosen oder Leprosen im Volkslied. Eine Motivuntersuchung aus medizinhistorischer Sicht.* – Jahrbuch für Volksliedforschung 30 (1985) p. 18-36.

Rumpf tracht met diverse voorbeelden aan te tonen dat vele tot nu toe onverklaarbare passages in laat-middeleeuwse teksten waarin rozen voorkomen, slaan op leprozen (vgl. hoofdroos, gordelroos). Omdat melaatsheid sinds enige eeuwen uit West-Europa is verdwenen is het ook verklaarbaar dat tekstcritici uit de negentiende en twintigste eeuw niet meer vertrouwd waren en zijn met de symboliek rondom deze ziekte.

Sandgruber, Roman. *Sehnsüchte, Güternachfrage und Industrialisierung. Beispiele zu einer Sozialgeschichte der Genussmittel in Österreich.* – Ethnologia Europaea 14 nr. 2 (1984) p. 143-162; 13 ill., 1 tab.

In dit artikel worden de ontwikkelingen in de Oostenrijkse consumptie van genotmiddelen (alcoholische dranken, koffie, suiker, tabak) sinds de zeventiende eeuw niet alleen in verband gebracht met hun symbolische betekenis voor grote groepen van de bevolking als onderdeel van het beschavingsproces, maar ook met het ontstaan van het industriële kapitalistische systeem. Doordat het gebruik van genotmiddelen aanvankelijk voorbehouden was aan groepen die over geld beschikten, waren de producten eeuwenlang fel begeerde statussymbolen, die vanwege hun aantrekkingskracht bovendien de zelfvoorziening van het platteland mede deden afnemen. Het verlangen deze producten te genieten uitte zich onder meer in velerlei vormen van verzet tegen de verschillende maatregelen waarmee de overheid het gebruik ervan onder controle probeerde te krijgen. Volgens Sandgruber zou de industrialisatie niet zozeer het gevolg zijn van kapitaalinvestering maar eerder het resultaat van een grotere inzet van arbeid (zowel in aantal arbeidskrachten als in arbeidsduur), die mogelijk was geworden door de algemene wens om over genotmiddelen te kunnen beschikken.

Schenda, Rudolf. *Der Bilderhändler und seine Kunden im Mitteleuropa des 19. Jahrhunderts.* – Ethnologia Europaea 14 nr. 2 (1984) p. 163-175; 8 ill.

Vanaf het begin van de vorige eeuw is er in heel Europa een sterke groei waarneembaar van de verspreiding van goedkope prenten en ander gedrukt beeldmateriaal. Vooral de uitvinding van nieuwe reproductietechnieken, de verbetering van drukpersen en de snelle expansie van het post- en spoorwegverkeer zijn hiervoor verantwoordelijk geweest, stelt de schrijver van dit artikel. Meestal zijn het gekleurde 'broadsheets' (eenzijdig bedrukte grote bladen) met een religieus onderwerp die in steeds grotere oplagen uiteindelijk de meest afgelegen streken van Europa bereiken. De belangrijkste verspreidingscentra waren Bassano (N.-Italië), Wissembourg (N.O.-Frankrijk) en Parijs. Voor de distributie zorgden zowel rondtrekkende venters die vooral het platteland bedienden, als gevestigde winkeliers die zich vooral op het stedelijke publiek richtten. Strengere overheidsensuur op de inhoud van de afbeeldingen maakte de prentenhandel vaak tot een hachelijke aangelegenheid die de verschillen tussen rondtrekkende en gevestigde handelaars polariseerde en de verticale mobiliteit lange tijd tegenhield. Schenda concludeert dat op grond van archiefmateriaal een goed beeld te krijgen is van de productie- en distributiekant van het verschijnsel. Anders ligt dat voor de receptiekant. Het onderzoek daarnaar moet dan ook, zo bepleit hij, meer gebruik maken van andere bronnen dan het beeldmateriaal zelf, bv. reisbeschrijvingen en realistische literaire en autobiografische bronnen.

Schenda, Rudolf. *Volkserzählung und nationale Identität: deutsche Sagen im Vormärz (1830-48).* – Fabula 25 nr. 3/4 (1984) p. 296-303.

Schenda betoogt dat de tussen 1830 en 1848 verschenen sagenbundels maar voor een gering deel sagen bevatten afkomstig uit de onderste lagen van het volk. De auteurs richtten zich met hun publikaties tot een burgerlijk publiek en beoogden hiermee ofwel de Duitse nationale identiteit ofwel die van de afzonderlijke Duitse 'Kleinstaat' te versterken.

Scheper, Antje. *'De kraaienmars'. Hattemse rouw- en begrafenisgebruiken in de 20e eeuw* – Heemkunde Hattem 23 (juni 1985); 48 p., ill.

Deze aflevering van Heemkunde Hattem is geheel gewijd aan de Hattemse rouw- en begrafenisgebruiken van het begin van deze eeuw tot de dag van vandaag. De schrijfster heeft voor deze studie uitgebreid gebruik gemaakt van zowel mondelinge als schriftelijke bronnen, waardoor een zeer compleet beeld van de ontwikkelende geschetst kon worden. Ze constateert dat de oprichting van de begrafenisvereniging 'De laatste eer' in 1924 als een waterscheiding gezien kan worden tussen twee verschillende manieren van omgaan met de dood. Voor die tijd was de afstand tot de dood minder groot doordat de familie en de burens zich geheel over de begrafenis ontfermden en de dode ook thuis opgebaard bleef. Na 1924 is het de begrafenisvereniging die steeds meer taken uit handen neemt en er tenslotte ook voor zorgt dat de dode elders opgebaard kan worden.

Schindler, Norbert. *Jenseits des Zwangs? Zur Ökonomie des Kulturellen inner- und ausserhalb der bürgerlichen Gesellschaft.* – Zeitschrift für Volkskunde 81 nr. 2 (1985) p. 192-219.

De volkscultuur is volgens Schindler te veel bekeken vanuit een burgerlijk/elitair perspectief waarin ze als pure armoedecultuur verschijnt. Volkscultuur wordt in deze op-

tiek geheel bepaald door de aanwezigheid en vaker door de afwezigheid van materiële goederen waardoor de ruimte voor de vorming van cultuur nauwelijks gegeven is. Schindler meent dat de lagere sociale groepen in antwoord op de materiële beperkingen een eigen cultureel gedrag hebben ontwikkeld dat door de volkskunde serieus dient te worden onderzocht.

Schipper-van Lottum, M.G.A. *Sieraden nader bekeken aan de hand van advertenties uit de Amsterdamse Courant tussen de jaren 1672 en 1740.* – Antiek 18 nr. 9 (1984) p. 437-461; 29 ill.

Overzicht van mannen- en vrouwsieraden uit de zeventiende en achttiende eeuw aan de hand van twee soorten advertenties in de Amsterdamse Courant in de periode 1620-1740: advertenties waarin de ladingen van binnengekomen schepen uit Oost- en West-Indië worden opgesomd, en advertenties naar aanleiding van diefstal, verlies of verkopen van sieraden. Om een beeld te geven van de vorm, functie en de manier van dragen maakt de auteur gebruik van bewaard gebleven sieraden en van afbeeldingen daarvan op schilderijen.

Schlosser, Horst Dieter. *Das Mittelalter im Lied deutscher Jugendbewegungen: Vom 'Zupfgeigenhansl' zur 'Ougenweide'.* – Jahrbuch für Volksliedforschung 30 (1985) p. 54-67.

Schlosser analyseert wat er in de 'Zupfgeigenhansl', het vele malen herdrukte liedboek van de Wandervogel-beweging, aan middeleeuwse liederen aanwezig was. De samensteller van het boekje, Hans Breuer, beschouwde de middeleeuwen als het toppunt van harmonisch leven. In de voorwoorden van de opeenvolgende edities worden allerlei wensbeelden en vage ideeën, van germanendom tot negentiende-eeuwse vrijheidsstrijd, op de middeleeuwen geprojecteerd; aan feitelijke kennis en aan echte middeleeuwse liederen blijkt bitter weinig aanwezig. De Wandervogel-beweging wordt vervolgens vergeleken met 'Ougenweide', een in de jaren zestig opgerichte volksmuziekgroep die behoorlijk wat middeleeuwse lyriek op haar repertoire heeft en deze, zonder iets aan de waarde ervan af te doen, uitstekend weet te benutten om eigentijdse problemen duidelijk te maken. Toch wordt deze groep door de auteur om verschillende redenen evenmin zuiver bevonden. Hij vraagt zich af of zingen wel de geëigende manier is om middeleeuwse liederen te leren kennen en of gewoon lezen niet beter zou zijn.

Sebald, Hans. *Shaman, healer, witch. Comparing shamanism with Franconian folk magic.* – Ethnologia Europaea 14 nr. 2 (1984) p. 125-142; 1 krt.

Sebald vergelijkt het sjamanisme bij de volkeren van Siberië en Noord-Amerika met de magische praktijken in Frankenland, met name het gebied tussen Neurenberg en Bayreuth. Zijn conclusie is dat de twee systemen meer verschillen dan overeenkomsten vertonen. De Frankische magie is zeker niet een restant van oude voorchristelijke praktijken. De wortels ervan moeten veel eerder in het middeleeuwse christendom gezocht worden.

Smit, E. *Paasvuur en Judasverbranding. Bijdrage tot een discussie.* – Mededelingen Historische Kring Huessen 10 nr. 4 (1985) p. 174-181; 2 ill.

Sinds enige decennia wordt in Huissen in het traditionele paasvuur een pop mee verbrand die als Judas wordt aangeduid. Hierop kwam in december 1984 kritiek van L.A.

Snijders in de vorm van een artikel in *Ter Herkenning*, een tijdschrift voor joods-christelijke discussie. Snijders betoogt daarin dat Judas staat voor Jood, c.q. het gehele joodse volk; de Judasverbranding, overigens niet alleen in Huissen, zou daarom een vorm van anti-semitisme zijn, en dat na alles wat de joden in de loop der tijden is aangedaan. De kritiek heeft in ieder geval bewerkstelligd dat men in Huissen nu spreekt van duivelverbranding in plaats van Judasverbranding. E. Smit ziet geen reden het gebruik helemaal af te schaffen; volgens hem is de Judas- of duivelverbranding een bijkomende factor in de eigenlijke traditie, het paasvuur. Bovendien beschouwen de meeste mensen Judas als de verrader van Christus en niet als pars pro toto, reden waarom hij het te ver vindt gaan om van anti-semitisme te spreken.

Spierenburg, Pieter. *Heksen, christendom en angst. Naar een theorie over de Europese heksenvervolgingen.* – De Gids 148, nr. 9/10 (1985) p. 759-766.

Na een kritische evaluatie van theorieën over met name het voorkomen van heksenvervolgingen in het zestiende- en zeventiende-eeuwse Europa en het hoge percentage vrouwen onder de slachtoffers poneert Spierenburg twee hypothesen. De oververtegenwoordiging van vrouwen, direct samenhangend met het stereotype van de heks, was een fataal bijproduct van de vervolgingen. Het feit dat veroordelingen gedurende de betreffende periode overal konden voorkomen, is nauw verbonden met een collectief gevoel van angst en van bedreiging van christelijke waarden. Het is jammer dat Spierenburg deze hypothesen niet aan een even strenge beoordeling heeft onderworpen, zowel op theoretisch als empirisch niveau, als de theorieën die hij afwijst. – Willem de Blécourt.

Spiertz, Mathieu Gerardus. *Die Ausübung der Zucht in der IJsselstadt Deventer in den Jahren 1592-1619 im Vergleich zu den Untersuchungen im Languedoc und in der Kurpfalz.* – Rheinische Vierteljahrsblätter 49 (1985) p. 139-172.

Uit de kerkeradsnotulen van de gereformeerde kerk van Deventer heeft Spiertz de omvang en de aard van de gevallen gereconstrueerd waarin de kerkeraad in de jaren 1592-1619 verzoenend, vermanend dan wel bestraffend tegen lidmaten optrad. Hij maakt daarbij onderscheid tussen gevallen waarbij gezondigd werd in de godsdienstbeoefening, zaken in verband met familie- en gezinsverhoudingen en activiteiten uit het openbare leven waartegen opgetreden werd. Evenals een soortgelijke studie die voor enkele dorpen in de Pfalz en Languedoc werd uitgevoerd, komt hij tot de conclusie dat de Deventer kerkeraad zich in de beginfase van het protestantisme verdienstelijk heeft gemaakt in het bijleggen van ruzies en de realisering van normen die op de Tien Gebooden berusten. Voorzover de kerk het openbare leven daarbij van nieuwe waarden (ten aanzien van bijvoorbeeld alcoholgebruik, ruzies, vechtpartijen) doordrong, werd ze gesteund door het stadsbestuur; wensen van de kerk op het gebied van de godsdienstbeoefening werden aarzelend of niet ingewilligd.

Thielemans, Rein. *Een nieuwe historische bron.* – Spiegel historicael 20 nr. 11 (1985) p. 496-500; 5 ill.

In haar bespreking van de film als bron voor geschiedkundig onderzoek onderscheidt Thielemans de actualiteitsfilm, de film met een (politieke) boodschap en de speelfilm (resp. de film als 'afbeelding' van het verleden, de film als factor in de geschiedenis en de film als uiting van een mentaliteit), die elk hun eigen mogelijkheden en beperkingen hebben bij wetenschappelijke analyse. Van elk bespreekt ze de waarde, de problemen en de resultaten tot nog toe. Een grote handicap bij historisch onderzoek op grond van

films is het feit dat deze voor raadpleging en bestudering uiterst gebrekking ontsloten zijn.

Top, Stefaan. *Research into folk medicine in Belgium.* – International Folklore Review 3 (1983), p. 81-87.

De voorwaarden waaraan een onderzoek naar de volksgeneeskunde moet voldoen, met een beknopt overzicht van de eerste resultaten van een in 1978 in Leuven opgerichte interdisciplinaire werkgroep.

Uther, Hans-Jörg. *Einige Bemerkungen zum gegenwärtigen Stand der Klassifizierung von Volkserzählungen.* – Fabula 25 nr. 3/4 (1984) p. 308-321.

Uther geeft een overzicht van de 60 typen- en motievencatalogi die de afgelopen 25 jaar zijn verschenen. De conclusie is dat een revisie van de AT-catalogus en de Motif-index noodzakelijk is, maar door gebrek aan financiële middelen voorlopig niet zal worden verwezenlijkt. De verhalen uit de genoemde 60 catalogi zijn in de Arbeitsstelle Enzyklopädie des Märchens (Göttingen) in twee aparte kaartsystemen geordend naar AT-, resp. Mt-nummers.

Verhoeven, G. *Het mirakelboek van het heilig Hout te Dordrecht.* – Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland 27 nr. 1 (1985) p. 104-139.

Bij de stadsbrand van 1457 bleef een in de Grote Kerk te Dordrecht bewaard stuk van het heilig Kruis gespaard. De echtheid van het relikwie was hiermee bevestigd; tal van wonderen en reddingen werden er in de loop der jaren aan toegeschreven en vastgelegd in een mirakelboek dat 175 gevallen beschrijft uit de periode 1457-1509. De tekst daarvan wordt hier uitgegeven naar het enig bewaarde handschrift, een gedeeltelijk afschrift uit de negentiende eeuw.

Vitsar – stereotypi og diskriminering. – Tradisjon 13 (1983).

Deze aflevering bevat vier artikelen over etnische moppen. *Magne Velure* behandelt moppen uit het eind van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig over immigranten in Zweden, vooral Finnen, en gaat in op de vraag in hoeverre deze een ventiel-functie vervullen (p. 3-21). *Bengt af Klintberg* toont aan dat de negermoppen die in de jaren 1973-75 in Zweden zeer populair waren, uit Amerika afkomstig zijn. Terwijl daar op deze moppen een taboe lag, werden ze in Zweden in korte tijd populair vanwege hun schokkende inhoud, niet primair om hun racistische strekking, volgens Klintberg. De moppen verdwenen weer snel toen in 1975 de Noren het geliefde mikpunt voor de spot werden (23-45). In Finland stonden de bewoners van Laihela vanouds bekend om hun gierigheid. *M. Jauhiainen* laat zien hoe vanaf de jaren zestig allerlei internationaal bekende moppen over deze mensen in Finland in circulatie worden gebracht (47-76). *Reimund Kvideland* schetst de moppenoorlog tussen Zweden en Noorwegen in 1975, voor een belangrijk deel uitgevochten in twee bekende kranten. De moppen gaan voor een groot deel terug op de Århus-moppen, die op hun beurt weer berusten op de Duitse Oostfriezen-moppen (77-91).

Volkscultuur. Tijdschrift over tradities en tijdverschijnselen 2 nr. 1-2 (1985); 143 p.

Het nieuwe tijdschrift Volkscultuur is de opvolger van Neerlands Volksleven, zoals de uitgever ervan, de Stichting Informatiecentrum Volkscultuur te Utrecht, de opvolger is

van het Nederlands Volkskundig Genootschap en het Beraad voor het Nederlands Volksleven. Volgens het redactioneel commentaar (p. 5-11) is het de bedoeling dat het tijdschrift ten dele de lijn van Neerlands Volksleven zal voortzetten en ten dele een andere weg zal bewandelen. Wat hetzelfde blijft is dat ook Volkscultuur aan wetenschappers en amateurs die in de volkskunde geïnteresseerd zijn, de mogelijkheid wil bieden om te publiceren en samen te werken. Het verschil met vroeger betreft de manier waarop men volkskunde wil bedrijven. Die andere benadering van de volkskunde komt erop neer dat er naast de traditionele volkskundige onderwerpen ook aandacht besteed gaat worden aan andere cultuurverschijnselen (men kijkt vanaf nu naar de cultuur in z'n geheel in plaats van een deel van de cultuur, bijvoorbeeld kleding in plaats van klederdracht), terwijl men tevens die cultuurverschijnselen vanuit een andere invalshoek wil behandelen. Een korte definitie van die andere invalshoek heb ik niet kunnen ontdekken, maar uit de vele voorbeelden valt op te maken dat veel meer dan voorheen de context van een cultuurverschijnsel centraal zal staan. Naar de oorsprong van bepaalde gebruiken zal, tenzij deze relevant is voor een recente volkskundige traditie, niet meer gezocht worden. Een vruchtbare manier van werken als men daarmee bedoelt 'uitgaande van een bepaalde cultuuruiting (. . .) de diverse opvattingen daarover in kaart te brengen van mensen die tot verschillende maatschappelijke groepen gerekend worden' (8). Iets later (10) blijkt ook dat de historische component daarbij zeker niet vergeten zal worden. Minder vruchtbaar lijkt me het echter als men wil uitgaan van een 'al dan niet toevallige verzameling mensen (. . .) en dan hun cultuuruitingen (. . .) beschrijven en (. . .) analyseren' (8). Het zal dan immers, zonder bestudering van de verspreiding en functie van al die cultuuruitingen binnen verschillende groepen en regio's, zeer moeilijk zijn iets meer te doen dan beschrijven.

Niet de gehele redactie lijkt het met deze nieuwe lijn eens te zijn. Van Elderen, een van de vier redacteuren, houdt namelijk in een aparte bijdrage (*Volkscultuur: populaire cultuur*, 12-16) een pleidooi voor het bestuderen van de populaire cultuur. Onder populaire cultuur, die hij gezien de titel van zijn stuk lijkt gelijk te stellen met volkscultuur, verstaat Van Elderen de 'dingen, gebeurtenissen en situaties op het kruisvlak van kunst, welzijn en vrije tijd, die betrekking hebben op de vormgeving van het dagelijks leven van brede lagen van de bevolking (de "gewone" mensen) en meestal doorgegeven of bemiddeld door de moderne massamedia' (12). Die 'gewone' mensen (later 'de lagere strata') ziet hij ook als bron voor culturele vernieuwingen binnen het domein van de alledaagse levensinrichting, zij zijn dus niet alleen de dragers maar ook de makers van de populaire cultuur. Tegen de onbruikbaarheid van het begrip 'gewone mensen' is al herhaaldelijk stelling genomen (zie VB 10,1, 63, 83-85; 10,2, 140-141), waarbij ook gewezen werd op de gevaarlijke implicaties die het werken met zo'n schimmige grootheid kan hebben. Daarbij komt nog dat het me erg discutabel lijkt die 'gewone' mensen uit te roepen tot de culturele vernieuwers binnen het domein van de alledaagse levensinrichting. Ook is, nogmaals, het bewijs voor zo'n bewering alleen maar te leveren door cultuurverschijnselen te bestuderen in de context van de gehele maatschappij, gedifferentieerd naar sociale groep en regio.

Na deze twee artikelen van de redactie, die, hoe verschillend ook, voor een nieuwe, modernere aanpak pleiten, werd ik onaangenaam verrast door de bijdrage over de St. Stefanustradities van mevrouw M.A.J. Vreeken-van Brink (*Enkele Stefanusliedjes en -tradities in Noord- en West-Europa*, 71-79). Zij gaat er nog als vanzelfsprekend van uit dat Stefanus de christelijke opvolger van de germaanse Freyr geweest is. Verder is dit artikel niet meer dan een opsomming van enkele ver in tijd en plaats van elkaar verwijderde Stefanustradities, waarbij ik de veronderstelde overeenkomst tussen drie Stefa-

nusliedjes en een dertiende-eeuwse afbeelding van de heilige niet kon ontdekken. Gelukkig bleef het bij deze ene uitzondering. De overige bijdragen laten zich min of meer voegen naar de redactionele opvattingen. Enige ervan wilde ik hier nog de revue laten passeren.

Het artikel van Willem de Blécourt (*Wetenschap en popularisatie; de Nederlandse volkskundige tradities over duivekaters en steffenen*, 37-70), gaat in op de door hem geconstateerde discrepantie tussen de wetenschappelijke volkskunde en haar popularisatie. Deze discrepantie is een gegeven waar ook de medewerkers van de afdeling volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut bijna dagelijks, door gesprekken met bezoekers en door het lezen van lokale historische tijdschriften, op gewezen worden. Ik was daarom zeer benieuwd naar de ideeën van Willem de Blécourt daarover. Met instemming las ik de eerste twee van de in totaal drie hoofdstukken. Daarin behandelt De Blécourt de opvattingen van verschillende negentiende- en twintigste-eeuwse volkskundigen over de herkomst van de duivekater, een in Holland rond Sinterklaas en Driekoningen gebakken brood, en van het steffenen, Drentse gebruiken met betrekking tot koeien en paarden op St. Stefanus (26 december). Hij bestrijdt de mythologische en magische interpretaties, waarbij deze gebruiken gezien worden als relictten uit een ver, meestal germaans, verleden en concludeert ten aanzien van het steffenen dat 'het koesteffenen (. . .) alleen bekend (is) uit het negentiende-eeuwse Drenthe; het paardesteffenen uit een wat groter gebied langs Nederlands oostgrens, maar ook niet vroeger dan de negentiende eeuw' (58-59). Ook wijst hij erop dat het zich concentreren op de herkomst van een bepaald gebruik de onderzoeker hindert in het bestuderen van de plaatselijke functie van zo'n gebruik en de betekenis en de ontwikkeling ervan. 'Zolang dat (het bestuderen van de plaatselijke functie etc. H.v.K.) niet gedaan is, is er geen enkele reden om uit te gaan van relictten (. . .)' (59).

Tot zover niets dan instemming. In het laatste hoofdstuk echter komt het waarom van de discrepantie ter sprake. Volgens De Blécourt is de oorzaak daarvan dat door de wetenschappelijke volkskunde wel de oude theorieën verworpen zijn, maar er 'in plaats van nieuwe antwoorden op oude vragen (. . .) nieuwe vragen (zijn) gekomen' (61). Bij verdere lezing bleef het voor mij onduidelijk welke soort antwoorden De Blécourt hier bedoelt. Zelf zegt hij over het onderzoek naar de duivekater en het steffenen dat 'er nu meer nauwkeurige antwoorden worden gegeven' (61). Die nauwkeurigere antwoorden zijn dus, denkend aan de uitkomst van zijn eigen onderzoek, het verwerpen van de oude theorieën door bijvoorbeeld te constateren dat het steffenen niet voor de negentiende eeuw bekend blijkt te zijn. Maar De Blécourt lijkt toch iets anders te bedoelen, want als voorbeeld van iemand die discrepantie veroorzaakt door slechts nieuwe vragen te stellen, zonder oude te beantwoorden citeert hij J.J. Voskuil. Deze heeft in zijn artikel over het midwinterhoornblazen (Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in, *Volkskundig Bulletin* 7,1) onder andere geprobeerd de herkomst van dit gebruik te traceren. Het bleek, ondanks zeer intensief speurwerk, niet mogelijk daar veel zinnigs over te weten te komen. Een eerste, nog onduidelijke vermelding stamt uit 1485, het eerste harde gegeven uit 1655. Het meest waarschijnlijk is nog dat het blazen zijn oorsprong heeft in een laat-middeleeuws kerstspel. Een misschien voor sommigen onbevredigend, maar wel duidelijk antwoord, waarmee Voskuil op precies dezelfde lijn als De Blécourt zit. Immers, ook De Blécourt kon het steffenen slechts tot in een tamelijk recent verleden vastleggen, terwijl ook hij, net als Voskuil (p. 10 van Voskuils artikel) vindt dat het zich concentreren op de herkomst van een gebruik onderzoek naar functie, betekenis en ontwikkeling belemmert.

Maar toch zijn de antwoorden van Voskuil voor De Blécourt niet bevredigend. Hier

blijft het mij onduidelijk welke antwoorden er dan wel door wetenschappelijke volkskundigen als Voskuil gegeven zouden moeten worden. Misschien bedoelt De Blécourt te zeggen dat er door de wetenschappelijke volkskunde niet voldaan wordt aan een behoefte bij het publiek, dat vooral geïnteresseerd is in een liefst zo oud en mysterieus mogelijke oorsprong van een gewoonte en gebruik. Door z'n onduidelijkheid suggereert hij echter dat de kloof tussen de wetenschappelijke volkskunde en het publiek veroorzaakt wordt doordat oude zekerheden afgebroken worden zonder dat er iets voor in de plaats wordt teruggegeven. Tevens geeft hij de indruk dat hij zelf wel die kloof kan overbruggen — leidde zijn bestudering van volkskundige onderwerpen niet tot 'meer nauwkeurige antwoorden'? — zonder dat hij ook maar iets anders doet dan andere wetenschappelijke volkskundigen.

Al die kritiek op De Blécourt neemt niet weg dat hij gelijk heeft met zijn constatering dat er in de volkskunde een kloof bestaat tussen de wetenschap en het publiek. De belangrijkste oorzaak daarvan kwam al ter sprake: de volkskunde heeft in recente tijd drastische veranderingen in uitgangspunten doorgemaakt die nog niet tot een groter publiek zijn doorgedrongen. Die drastische veranderingen hielden echter wel iets meer in dan het verwerpen van oude theorieën en het stellen van nieuwe vragen, zoals De Blécourt schijnt te menen. Dat de wetenschappelijke volkskunde tot nu toe haar opvattingen blijkbaar moeilijk over heeft kunnen dragen is echter niet zo verwonderlijk. Popularisering van deze nieuwe opvattingen is namelijk niet gemakkelijk. Wetenschappers stuiten daarbij, denk ik, niet alleen op de volkskundige 'wet' van de cultuurdaling, maar ook op een psychologische barrière: de behoefte om de waarde van een bepaalde traditie te vergroten door die traditie te voorzien van een, liefst oeroud, verleden, strookt niet met een visie waarin verspreiding en verandering centraal staan.

Van Alan Dundes (*Eigentijdse folklore*, 17-36) werd een lezing, die hij enige tijd geleden in Nederland heeft gehouden, afgedrukt. Een onderhoudend verhaal, waarin enige interessante zaken aangeroerd worden, maar dat aanmerkelijk aan waarde verliest doordat zo ongeveer alles wat hij behandelt Freudiaans geïnterpreteerd wordt (zie voor uitgebreider commentaar hierop VB 10,2, 183-185). Over anale fixatie gesproken. Ronduit verbijsterend is Dundes' beeld van de Europese volkskunde. 'Men is hier nog steeds bezig met de ploeg en afrasteringstypen en Sint-Jansvuren' (28).

Bèr Deuss (*Wegkruisen in anthropologisch perspectief*, 101-117) bespreekt het boek van G.C.M. Egelie over de gietijzeren wegkruisen in Limburg. Hij bekritiseert Egelie's indeling van de kruisen naar motief tot plaatsing en stelt een andere indeling voor. Deuss wil de plaatsing in verband brengen met de godsdienstige ontwikkeling die de Limburger vanaf de prehistorie heeft doorgemaakt. In de prehistorische fase (die natuurlijk niet met de komst van de Romeinen beëindigd werd maar overliep in de volgende, middeleeuwse, fase) was men bijvoorbeeld zeer afhankelijk van de natuur en trof men derhalve de cultusplaatsen op ecologisch belangrijke plekken aan. Een mooi schema, maar het lijkt me uitermate moeilijk te bewijzen dat gietijzeren kruisen, die niet vóór 1850 geproduceerd werden, geplaatst zijn met een prehistorisch motief, behalve natuurlijk als je er van uitgaat dat elk kruis dat je aantreft op een ecologisch belangrijk punt met dat motief geplaatst is.

Tenslotte wil ik nog een tweede artikel van Willem de Blécourt vermelden (*Omtrent Mellie Uyldert*, 118-131). Hierin geeft hij een bloemlezing uit het boek van Felix Zwitser over Mellie Uyldert, aangevuld met reacties op dat boek, zoals die na publicatie daarvan verschenen in kranten en tijdschriften.

Helaas kon de inhoud van het tijdschrift me maar matig bekoren. Toch betekent dat niet dat Volkscultuur een mislukt initiatief is. Het valt alleen maar toe te juichen dat

er in plaats van Neerlands Volksleven een blad op de markt is gekomen met meer oog voor de recente ontwikkelingen binnen de volkskunde. Goede voornemens alleen maken echter nog geen goed tijdschrift. Het is te hopen dat het tijdschrift zich nog meer zal ontwikkelen in de richting die de redactie in haar gezamenlijk commentaar aangeeft en zal bijdragen aan een verrijking van de Nederlandse volkskunde. — Hans van Koolbergen.

Volkskunst. Zeitschrift für volkstümliche Sachkultur 8 nr. 4 (1985); 74 p., tatr. ill.

Deze aflevering is voor de helft gewijd aan het thema *afweer en bescherming* en bevat in dat kader onder andere vier opsommende en beschrijvende artikelen resp. over sieraden met een amuletfunctie (Edith Hörandner, p. 5-9), slangestenen en addertongen, in vroeger tijden geliefde middelen om zich te beschermen tegen kwade en giftige invloeden (Herbert Hagn, p. 10-16), de wijzen waarop in Duitsland de bliksem afgeleid en afgewend werd en wordt (Joachim Knuf, p. 18-22) en over de oorsprong van wapenvormige devotiana (Peter W. Schienerl, p. 26-30).

Wouters, Cas. *Formalisering van informalisering. Veranderingen in omgangsvormen, vooral tussen de sexen in Nederland, 1930-1985.* — Sociologisch tijdschrift 12 nr. 1 (1985) p. 133-162.

Na een analyse van de manierenboeken die in de periode 1930-1985 zijn verschenen, vergelijkt Wouters de adviezen over de omgang tussen man en vrouw in de nieuwe manierenboeken (verschenen tussen 1979 en 1984) met die in de oude (verschenen en herdrukt tussen 1930 en 1966). In overeenstemming met de civilisatietheorie van Elias ziet Wouters vanaf het einde van de negentiende eeuw opeenvolgende fasen van informalisering en formalisering, die ten nauwste samenhangen met ontwikkelingen in maatschappelijke opvattingen ten aanzien van tolerantie, individualisering, gelijkheid, besef van veranderlijkheid.

Wijsenbeek-Olthuis, Thera F. *Boedelinventarissenonderzoek. Bronnen, methodologie en eerste resultaten.* — Bulletin KNOB 84 (op het titelblad ten onrechte 83) nr. 2/3 (1985) p. 130-135; 1 ill.

In dit korte artikel komen drie zaken aan de orde: de stand van zaken bij het boedelinventarisering in binnen- en buitenland, de manieren waarop in Nederland inventarissen opgemaakt werden en de vindplaatsen ervan, en tenslotte enige resultaten van het onderzoek dat de auteur zelf met behulp van zeventiende- en achttiende-eeuwse Delftse boedelinventarissen verricht. Meer dan een opwarmen voor de uiteindelijke publicatie (die ik met zeer veel belangstelling tegemoet zie) is dit artikel echter niet. Slechts één opmerking. Wijsenbeek stelt dat de meeste boedelinventarissen in de periode van 1650 tot 1800 werden opgemaakt. De ervaring op het P.J. Meertens-instituut, waar boedelinventarissen uit de zeventiende tot en met de negentiende eeuw verzameld zijn, is dat juist in de negentiende eeuw de meeste inventarissen opgemaakt werden. (Voor Weesp tussen 1640 en 1790 ongeveer 350 inventarissen, tussen 1811 en 1895 ongeveer 800; voor Maasland tussen 1736 en 1795 ongeveer 140, tussen 1811 en 1895 ongeveer 600; voor Lichtenvorde tussen 1620 en 1795 ongeveer 120 en tussen 1811 en 1895 ongeveer 470). — H.v.K.